

Багорка М.О.,

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри маркетингу,

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Багорка М.О. Основні складові мотиваційного механізму екологізації аграрного виробництва.

У статті досліджено основні складові мотиваційного механізму екологізації аграрного виробництва, визначено економічні інструменти стимулювання екологічної домінанти аграрного виробництва. Розглянуто сутність мотивації споживача та мотивації агровиробників щодо виробництва і споживання екологічної продукції та переходу на екологічно орієнтоване виробництво.

Ключові слова: екологізація аграрного виробництва, сталий розвиток, мотивація, стимулювання, економічні інструменти, екологічні потреби, екологічна свідомість, агровиробники.

Багорка М.А. Основные составляющие мотивационного механизма экологизации аграрного производства. В статье исследованы основные составляющие мотивационного механизма экологизации аграрного производства, определены экономические инструменты стимулирования экологической доминанты аграрного производства. Рассмотрена сущность мотивации потребителя и мотивации агропроизводителей касательно производства и потребления экологической продукции и перехода на экологически ориентированное производство.

Ключевые слова: экологизация аграрного производства, устойчивое развитие, мотивация, стимулирование, экономические инструменты, экологические потребности, экологическое сознание, агропроизводители.

Bagorka M.O. Main composition of motivating mechanism of ecology of agricultural production.

The article deals with the main components of the motivational mechanism of ecology of agrarian production, determination of economic instruments for stimulating the ecological dominant of agrarian production. The essence of consumer motivation and motivation of agricultural producers for the subject of production and consumption of environmental products and the transition to environmentally oriented production are considered.

Key words: ecology of agrarian production, sustainable development, motivation, stimulation, economic instruments, ecological needs, ecological consciousness, agricultural producers.

Постановка проблеми. В період реформування аграрного сектору України стратегія економічної політики має бути спрямована на концепцію сталого розвитку, основу якого становить цілісна система поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного та екологічного розвитку аграрного виробництва. Особливу актуальність проблема забезпечення сталості набула у сфері аграрного виробництва, що є найбільш чутливою контактною зоною в системі взаємовпливу економічних та екологічних інтересів людства.

У зв'язку із загостренням екологічної ситуації сьогодні відбувається процес переосмислення ролі економічних та екологічних пріоритетів, а очевидна перевага надається екологічно безпечному розвитку аграрного виробництва.

Саме сталий розвиток здатен забезпечити задоволення матеріальних і духовних потреб населення, раціональне та екологобезпечне господарювання за високоефективного використання природних ресурсів, підтримання сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення і примноження якості довкілля та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [1, с. 86].

Екологічний розвиток аграрного виробництва є невід'ємною частиною реалізації концепції сталого розвитку і полягає в ефективному розвитку сільсько-

господарського виробництва за одночасного зниження антропогенного навантаження на навколишнє середовище і природні ресурси. Саме тому однією з найважливіших складових економічної безпеки аграрної галузі є забезпечення її екологічно-економічної складової на агропродовольчому ринку.

Процес екологізації аграрного виробництва може здійснюватись за відповідних діях суб'єктів господарювання на основі інтеграції екологічних та економічних інтересів. Для правильного спрямування цих дій необхідний відповідний мотиваційний механізм, основними складовими якого мають бути економічні інструменти стимулювання екологічної домінанти аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням екологізації аграрного виробництва присвячені наукові праці І.П. Гайдуцького, Н.С. Макарової, А.С. Малиновського, О.О. Прутської, О.Л. Попової, А.Я. Сохнич, А.М. Третьяка, В.М. Трегобчука, О.М. Царенка та інших вчених.

Проблемам формування економічного механізму екологічного регулювання аграрного виробництва та природоохоронної діяльності присвятили свої дослідження І.С. Воронєцька, Л.Г. Мельник, В.В. Писаренко, О.В. Прокопенко, Л.А. Хромушина, О.І. Шкуратов та інші науковці.

Екологічно-економічні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств досліджено в працях В.А. Борисової, П.С. Березівського, Н.В. Зіновчука, О.М. Царенка.

Незважаючи на наявність здобутків вчених, все ще потребують вивчення питання формування механізмів екологізації аграрного виробництва, виявлення основних проблем на шляху до екологізації та розробка напрямів удосконалення системи екологічно-економічного управління аграрною галуззю.

Проте за умов погіршення екологічного стану аграрного сектору України подальшого дослідження потребують складові мотивації екологічно орієнтованого споживання і врахування його в діяльності агропідприємств. Особливої уваги потребують дослідження економічних інструментів стимулювання агровиробників до використання ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій ведення сільськогосподарського виробництва, що підвищують відповідальність власників землі та землекористувачів за раціональне використання та охорону земель.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні основних складових мотиваційного механізму екологізації аграрного виробництва, основу якого становлять економічні інструменти стимулювання екологічної домінанти аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Справедливою є думка про те, що глобальний економічний розвиток супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів. Наслідки такої економічної діяльності негативно впливають на навколишнє середовище, що призводить до виснаження ресурсного потенціалу, погіршення якості довкілля та зростання витрат на відтворення природної рівноваги. Для країн, зорієнтованих на стале економічне зростання, збереження навколишнього середовища є головним аспектом стратегії прогресу, оскільки досягнення стану екологічно збалансованого самопідтримувального розвитку фактично тотожне зростанню якості життя й добробуту за зменшення екологічного навантаження [2, с. 12].

На нашу думку, для виконання основних принципів для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору регіону необхідні екологізація сільськогосподарської діяльності, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу АПК та формування екологічно орієнтованої системи управління аграрним виробництвом. Екологізація здійснюється через систему організаційних заходів, інноваційних процесів, реструктуризацію сфери виробництва і споживчого попиту, технологічну конверсію, раціоналізацію природокористування, трансформацію природоохоронної діяльності, які реалізуються як на макро-, так і на мікроекономічних рівнях.

Процес екологізації має здійснюватись за допомогою організації економічного механізму, який є сукупністю організаційних форм та економічних важелів, взаємодія яких дає змогу забезпечувати здійснення процесу, що циклічно повторюється, спрямованого на підвищення

економіко-екологічної ефективності суспільного виробництва та стимулювання вжиття природоохоронних заходів.

Організаційно-економічний механізм екологізації економічного розвитку розглядається з точки зору інтеграції екологічних цілей та засобів їх реалізації у систему стратегічного управління економічною системою [3, с. 156].

Впровадження такого механізму в діяльність агро-виробників є можливим за умови формування мотиваційного механізму.

Мотивація є сукупністю факторів, які збуджують активність особистості та визначають спрямованість її діяльності, а саме мотиви, потреби, інтереси, стимули, ситуативні фактори, що впливають на поведінку людини [4, с. 40–43].

Мотивацією формування організаційно-економічного механізму екологізації виступають три основні аспекти:

- 1) економічний (зменшення витрат; поліпшення ділового іміджу підприємства; отримання прибутків під час використання екологічних технологій та продукції; освоєння ринку органічної продукції; можливість додаткового одержання кредитів тощо);
- 2) екологічний (поліпшення стану довкілля; збереження та відновлення природних ресурсів; покращення екологічної репутації підприємства);
- 3) соціальний (реалізація особистого потенціалу працівників; відповідальність перед суспільством; створення соціальної інфраструктури).

Основні складові мотивації споживання представлені на рис. 1.

Для здійснення екологічно орієнтованого споживчого вибору споживач повинен знати про екологічні проблеми, усвідомлювати важливість споживчого вибору для стану довкілля, вміти оцінити екологічність товару, відчувати необхідність використання екологічної продукції.

Мотивація суб'єктів господарювання полягає в усвідомленні необхідності зміни методів господарювання та екологізації суспільного розвитку, яка є для них економічно вигідною.

Основа мотиваційного механізму, на нашу думку, складають знання мотивації екологічно орієнтованої поведінки споживача та мотивації екологізації виробництва. Мотивація споживача та мотивація екологічно орієнтованого виробництва становлять основу цього механізму.

Важливим компонентом мотивації споживача є його потреби (інтереси), які узагальнені нами на рис. 2.

Основа екологізації аграрного виробництва становить формування екологічних потреб та екологічної свідомості. Їх виявлення стає активним сигналом до початку формування стратегії екологізації.

Прояв екологічних потреб залежить від екологічної свідомості, яка виявляється через сприйняття екологічної ситуації, розуміння цінностей природи. На нашу думку, людина починає звертати увагу на свої взаємодії з довкіллям за двох умов: коли задоволені її основні матеріальні потреби і коли вона досягла певного духовного рівня.

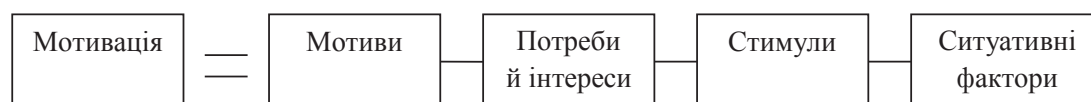

Рис. 1. Складові мотивації [4]

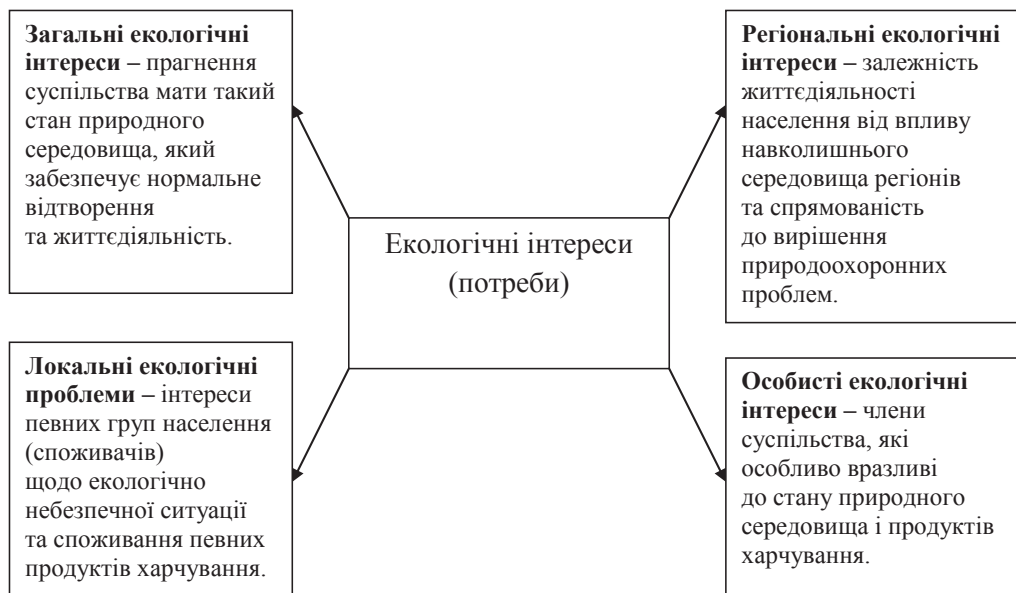

Рис. 2. Рівні екологічних інтересів за масштабністю

Джерело: розроблено автором на основі джерела [4]

Сьогодні формування екологічної свідомості українських громадян безпосередньо пов'язане з підвищенням рівня їх добробуту та духовного розвитку, адже коли задоволені певні матеріальні потреби людини і коли вона досягла певного духовного розвитку, то вона може усвідомлювати себе як важливу частину природного середовища [5, с. 115].

Практичне вирішення проблеми формування екологічної свідомості може відбуватися в двох напрямках:

1) сприйняття і пропаганда сучасних ідей сталого та гармонійного співіснування людини з природою, поступова зміна відносин між людиною та довкіллям, формування нових потреб через екологічну освіту;

2) поступова економічна еволюція, зміст якої полягає в докорінних змінах структури національної економіки та соціальної сфери через відповідний економіко-фінансовий механізм.

Тому процес формування екологічної свідомості людини лежить в двох площинах, а саме освітньо-духовній та матеріальній. Процес формування екологічної свідомості в суспільстві є особливо складним.

Екологічні потреби та інтереси можна цілеспрямовано змінювати і формувати на різних рівнях.

Під час формування екологічних потреб та інтересів можна виділити такі складові (рис. 3).

Стимули споживання екологічної продукції формуються на трьох основних рівнях, а саме на рівні ринку, рівні окремої організаційної культури та державному рівні. Важлива роль відводиться державному рівню, за участю якого відбувається переконання споживачів щодо переходу до споживання екологічних продуктів за допомогою екологічного виховання та екологічної освіти.

Світова практика свідчить про те, що загальна мотивація споживачів екологічно безпечної продукції поєднує такі вимоги та очікування:

- якісне та гарантовано безпечне харчування;
- харчова цінність продукту;
- збереження навколишнього середовища в процесі виробництва;
- відсутність у своєму складі ГМО;
- безпосередній зв'язок з виробником і довіра до нього [6, с. 134].

Матеріальну основу мотивації переходу до екологічного агровиробництва становить стимулювання, в основі якого лежить процес зовнішнього впливу на інтереси суб'єктів господарювання за допомогою певного комплексу заходів (моральних, матеріальних, соціальних), здатних сприяти позитивному розвитку соціальних відносин між суб'єктами економічної діяльності та формуванню нового типу особистості [7].

Можна констатувати, що стимулювання екологобезпечного розвитку

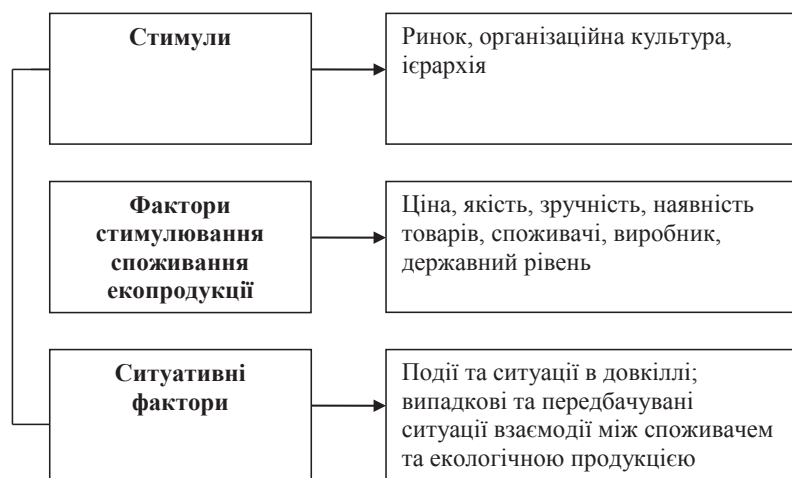

Рис. 3. Екологічно орієнтовані потреби та інтереси споживачів

Джерело: розроблено автором на основі джерела [4]

аграрного виробництва повинно мати, з одного боку, матеріальне підґрунтя для агровиробників, а з іншого боку, нематеріальне навантаження, яке дасть змогу отримати певний статус в суспільстві. В основу економічного регулювання екологічної діяльності агропідприємств покладено можливість регулювання екологічної діяльності підприємств державою на основі економічних методів, що формуються на основі перерозподілу коштів від виробників неекологічних товарів до виробників екологічних товарів [8, с. 18].

Крім того, кожен суб'єкт господарювання має розуміти свій вплив на довкілля в масштабах суспільства, усвідомлюючи необхідність екологізації суспільного розвитку.

Ми узагальнили фактори позитивної та негативної мотивації агровиробників щодо використання системи екологічного маркетингу (табл. 1).

Отже, стає зрозуміло, що існує досить велика кількість факторів негативної мотивації агровиробників екологічно безпечної продукції. Основними є неефективне функціонування ринку екологічно безпечної продукції та його повільний розвиток в Україні, який зумовлений відсутністю конкурентного середовища, недосконалістю законодавчої бази та відсутністю державного регулювання ринку, недосконалим механізмом ціноутворення, недостатньою розбудовою ринкової інфраструктури.

На нашу думку, значна роль в усуненні негативних факторів на ринку відведена державі.

Дієвим важелем стимулювання аграрних товаровиробників здійснювати свою діяльність на засадах екологізації є вдосконалення їх економічних взаємовідносин з державою [9, с. 78].

Економічне стимулювання екологізації аграрного виробництва спрямоване на підвищення зацікавленості власників землі та землекористувачів у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, захисту земель від негативних наслідків виробничої діяльності, а також матеріальній зацікавленості виробництва екологічної продукції.

В Україні існує низка об'єктивних та суб'єктивних факторів, що негативно впливають на процес застосу-

вання економічних механізмів сталого розвитку землекористування, а саме недостатнє економічне стимулювання екологічно безпечної сільськогосподарської діяльності; слабка узгодженість нормативно-правової бази на відомчому рівні; відсутність зацікавленості у суб'єктів господарювання підвищувати екологічну безпеку землекористування.

На нашу думку, ключовими мотивами до вирішення питання екологобезпечного виробництва, що дадуть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої продукції, мають стати матеріальне стимулювання та зміна внутрішньої філософії ведення агробізнесу.

Відомо, що економічні інструменти стимулювання екологізації аграрного виробництва поділяють на примусові (платежі за забруднення природних ресурсів, штрафні санкції, цінове регулювання тощо) та заохочувальні (фінансування екологічних проєктів, програм, надання податкових пільг, пільгове кредитування, субсидування цін екотоварів).

Економічні методи управління під час екологізації природокористування повинні передбачати створення таких економічних умов, які б стимулювали землекористувачів до досягнення кращих результатів у їх діяльності (табл. 2).

Під час аналізування економічних аспектів екологічно орієнтованої стратегії необхідно оцінити можливість використання поточної технології зниження впливу на навколишнє середовище в довгостроковому періоді. Для досягнення цієї мети пропонується аналізувати взаємозв'язок поточних екологічних витрат та викидів на одиницю готової продукції в динамічних моделях стохастичного характеру.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки.

Для української економіки екологізація є процесом безупинного та послідовного розроблення і впровадження у виробничі процеси нових технологічних та управлінських рішень, які дають змогу підвищувати ефективність використання природних ресурсів за збереження чи поліпшення якості довкілля. Еколо-

Таблиця 1

Фактори позитивної та негативної мотивації аграрних підприємств щодо прийняття стратегії екологічного маркетингу

Фактори позитивної мотивації	Фактори негативної мотивації
Економія коштів завдяки збереженню ресурсів.	Недосконалість законодавчої бази щодо правил та норм виробництва екологічно чистої продукції.
Зменшення витрат на покриття ризиків екологічних платежів.	Відсутність чітко визначеної стратегії розвитку галузі з відповідною інформаційною та юридичною підтримкою.
Покращення природно-ресурсного та ринкового потенціалу.	Відсутність державної підтримки товаровиробників екологічно безпечної продукції та системи контролю за всіма ланками життєвого циклу продукції.
Підвищення загального іміджу підприємства.	Відсутність економічних важелів для стимулювання виробництва екологічно чистої продукції.
Висока конкурентоспроможність екологічно безпечної продукції.	Ризики втрат врожаю та відсутність системи відшкодування збитків, пов'язаних з виробництвом екологічно чистої продукції.
Поява нових екологічних потреб (потреб в екологічній безпеці), інтересів та екологічної культури населення.	Спекулятивні цінові надбавки переробних підприємств і трейдерів, через які агровиробники органічної продукції недоотримують значну суму коштів внаслідок її реалізації, а основна частина прибутків залишається у сфері переробки та торгівлі.
	Занадто високі ціни на екологічно безпечну продукцію в торговельних мережах України, що позбавляє споживачів можливості купувати дану продукцію.
	Фактично не створено інфраструктуру ринку екологічно безпечної продукції.

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [4]

Економічні методи управління аграрним виробництвом

Економічне стимулювання	Економічні санкції
Надання пільгових коротко- і довготермінових позичок з метою реалізації проектів екологічно безпечних та економічно ефективних технологій.	Впровадження системи відшкодування втрат, пов'язаних зі шкідливим впливом на довкілля.
Часткове або повне звільнення від податку на прибуток у разі використання коштів на придбання екологічно безпечних основних засобів.	Підвищення та диференціація ставок системи платежів за нераціональне природокористування, понадлімітне використання природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища до економічно невігідного рівня для суб'єктів аграрного господарювання.
Пільгове оподаткування та кредитування аграрних підприємств з виробництва екологічно безпечної продукції та здійснення екологічно безпечного виробництва.	Диференціація плати за землю залежно від її бонітету.
Екологічна адаптація податкової та цінової системи.	Постійна оцінка якості ґрунту та продукції з метою стягнення відповідних штрафів за неналежне використання землі та неякісну продукцію виробництва.
Стимулювання працівників підприємств з виробництва екологічно чистої продукції та дотримання вимог природоохоронного законодавства (родючості ґрунту, стандартів якості продукції, поліпшення екологічних параметрів).	Зіставлення факторів позитивної (прибуток від утилізації відходів, пільги на оподаткування, кредитні пільги, надбавки до ціни) та негативної мотивації (плата за наднормативне використання природних ресурсів, плата за наднормативне забруднення навколишнього середовища, плата за розміщення відходів, штрафи, додаткове оподаткування), які виражені в екологічних витратах.
Розробка можливих варіантів відшкодування збитків, пов'язаних з недобором врожаю під час виробництва екологічно безпечної продукції.	

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [10]

гічна ситуація може стабілізуватися через зміну орієнтації соціально-економічного розвитку, формування нових цінностей, перегляд структури потреб, цілей, пріоритетів та методів господарювання. Для цього необхідно розробити комплекс радикальних політичних, законодавчих, соціальних, економічних, технологічних та організаційних заходів.

Для спрямування дій агровиробників щодо екологізації необхідно розробити мотиваційний механізм,

основними складовими якого є інструменти мотивації інноваційного розвитку агропідприємств та економічні інструменти екологізації агровиробництва. На нашу думку, ключовими мотивами вирішення питання екологічно безпечного виробництва, що дасть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої продукції, мають стати матеріальне стимулювання та зміна внутрішньої філософії ведення агробізнесу.

Список використаних джерел:

1. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 1(48). С. 85–89.
2. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ: ЗАТ «ШЧ ЛАВА», 1999. 86 с.
3. Дубоделова А.В., Юринець О.В., Федорів М.М. Організаційно-економічні механізми екологізації виробництва на вітчизняних підприємствах. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. 2011. № 698. С. 156–162.
4. Прокопенко О.В. Підходи до удосконалення економічного мотивування екологізації виробництва. Вісник Сумського державного університету. 2002. № 7(40). С. 40–49.
5. Жарова Л.В., Какутич Є.Ю., Хлобистов Є.В. Екологічне підприємництво та екологізація підприємництва: теорія, організація, управління: монографія / за ред. Б.М. Данилишина. Суми: ТОВ «ВТД «Університетська книга», 2015. 240 с.
6. Писаренко В.М., Писаренко П.В., Писаренко В.В. Агроекологія: навчальний посібник. Полтава, 2008. 256 с.
7. Камінська М.Б. Формування мотиваційної моделі екологічно безпечного розвитку сільськогосподарських підприємств. 2014. URL: <http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1899/1>.
8. Ілляшенко С.М., Прокопенко О.В. Теоретичні аспекти обґрунтування доцільності формування ринку екологічних товарів. Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. 2000. Вип. 4. С. 17–27.
9. Царенко О.М. Экономические проблемы производства экологически чистой агропромышленной продукции (теория и практика). Киев: Аграрная наука, 1998. 256 с.
10. Шкуратов О.І. Організаційно-правовий механізм забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва. Агроекологічний журнал. 2012. № 1. С. 10–14.